

ГОРАН МАКСИМОВИЋ

КРОЗ АУТОБИОГРАФИЈУ МИЛАНА САВИЋА

У све бројнијој галерији скрајнутих и занемарених личности српске књижевности и културе, из тмине готово потпуног и несхватљивог заборава напоскон је изронио пред савремену публику у своје доба цијењени књижевник Милан Савић (1845—1930). Превасходне заслуге за то припадају Миливоју Ненину и Зорици Хаџић, који су приредили за штампу преостале сачуване фрагменте рукописа Савићеве аутобиографије и под првобитним пишчевим насловом *Прилике из мога живојћа* објавили је у Новом Саду (у издању „Академске књиге”), 2009. године. Издање је пропраћено адекватном уводном студијом, предговором Миливоја Ненина *Скица за портрет Милана Савића*, те низом приређивачких коментара у којима су појашњена поједина мјеста из рукописа, као и стандарди којима су се руководили приликом опремања текста за штампу. На крају књиге налази се попис и објашњење мање познатих ријечи, које је сачинила Јелена Ајџановић.

На основу једног писма, које је пишчева ћерка Аница Савић Ребац, непосредно након очеве смрти, упутила почетком марта 1930. године Милану Шевићу, приређивачи су тачно реконструисали судбину интегралног облика рукописа Савићеве аутобиографије. Пишчева ћерка у поменутом писму потврђује да је њен отац „био, у своје време, написао аутобиографију, али ју је још пре пет-шест година уништио”, те да су сачуване само неке партије (*Из младих дана, Књижевне исјовесџи, Живојћне исјовесџи*), које су као кратки фељтони биле штампане у *Засџави* 1925. године. Руководџени наведеним информацијама, приређивачи су у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром М 7.791 пронашли дијелове рукописа недовршене аутобиографије Милана Савића и приредили је за штам-

пу. На одређеним мјестима у рукопису, уз одређена скраћивања и незнатније измјене, Савић је био предвидио и уметање претходно објављених прича аутобиографског карактера (*Мајци и син, Вилма, Преки лек*), које се налазе у његовој збирци *Из прошлих дана*, штампаној у Новом Саду 1902. године. Приређивачи их с разлогом нису уврстили у издање овог рукописа, јер су поштовали текстолошке критеријуме за приређивање рукописа за штампу, али су нагласили да су у овом издању присутни дијелови наведених прича који су били саставни дио пронађеног рукописа.

Уз објављене сачуване фрагменте рукописа аутобиографије Милана Савића, у другом дијелу књиге, приређивачи су донијели и *Додашак* у којем се „налази (објављена и необјављена) преписка Милана Савића, која је на неки начин везана за личности које се помињу у аутобиографији”. Ради се о преписци са Симом Матавуљем, Павлом Марковићем Адамовом, Урошем Предићем, Браниславом Нушићем, Јованом Скерлићем, Илијом Огњановићем Абуказемом, Стеваном Поповићем Пецијом, Јованом Јовановићем Змајем, Лазом Костићем, Миланом Давидовцем, те нарочито са Тихомиром Остојићем.

За аутобиографију Милана Савића можемо рећи да улази у ред оних прворазредних документарно-умјетничких текстова, који нам могу бити од велике помоћи за разумијевање његовог доба, за схватање личности самог писца, али и карактера бројних других савременика, прије свега мислимо на Матавуља, Абуказема, Предића, Нушића, Лазу Костића, Змаја, Т. Остојића. При томе је Савићев аутобиографски текст написан непретенциозно и са пуно ведрине („из угла човека који је при крају живота”), а сачувани рукописни фрагменти су испуњени занимљивим епизодама, међу којима су нарочито упечатљиве оне које говоре о породичном поријеклу и раном дјетињству, о сјећањима на рано преминулог оца, о снажној личности и потпуној оданости мајке, о ђачким и студентским данима у Новом Саду, Печују, Сегедину и Бечу, о првим запослењима (Карловац, Нови Сад, Зајечар), о дружењима са писцима и сл.

Након читања аутобиографије Милана Савића напосто се намеће закључак да је у српској књижевности било мало личности са ведријим духом и снажнијим алтруизмом. Савић је посједовао ријетку способност да гради истинска и несебична пријатељства са многим писцима (издвајамо Лазу Костића и Симу Матавуља), публиковао им је радове, помагао их је новчано, провадацисао им богате удаваче, старао се о њиховом здрављу, писао афирмативне критике о њиховим дјелима, а пошто је доживио дубоку старост многе је истински ожалио у некролозима и књижевним огледима.

Са пуно прецизности Савић наглашава да је рођен у Турској Кањижи/Новом Кнежевцу, 22. септембра (4. октобра) 1845. године, од оца Ристе Савића и мајке Ане (Нане) Десанчић. Крштен је под именом Милан, али је био познат и под надимком Емил који је носио још из дјетињства, те нарочито под надимком Мица, који је стекао касније као члан Матице српске у Новом Саду. Рано је остао без оца (умро средином 1849. године), а мајка му се преудала 1852. године за новосадског адвоката Косту Николића, који се са много бриге и љубави старао о своме пасторку. Основну школу и гимназију похађао је у Новом Саду, Сегедину и Печују. Студирао је медицину у Бечу, а затим филозофију (историју и географију) у Лајпцигу, гдје је и докторирао на њемачком језику на теми из историје српско-угарског рата 1735. године или чувеној буни Пере Сегединца, којој је у приближно исто вријеме Лаза Костић посветио национално-романтичну драму *Пера Сеџединцац* (прва два чина написана су и објављена у *Јавору* 1875. године, а трагедија је довршена 1881. и објављена у цијелости 1882. године). Докторат Милана Савића је објављен као књига под називом *Der serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735.* (Leipzig 1876). Прво запослење добио је у Карловцу 1875. године, као наставник, а уједно и управитељ, српске учитељске школе. Након окончане школске године из Карловца је прешао у Нови Сад, гдје је од јесени 1876. године наредних пет година радио као суплент гимназије. За то вријеме интензивно почиње да објављује приповијетке и књижевне критике, лирске пјесме, те преводе са њемачког и руског језика. Од поезије издвајамо лирски циклус *Рајне пјесме из српско-буџарског рајна*, који је објављен у *Ошацибини* 1880. године (књ. IX, св. 35, с. 449451). Извјесно вријеме (од броја 29 до броја 45 1885. године), уређивао је часопис *Стрaжилово*, пошто се први уредник Јован Грчић, из приватних разлога, био преселио из Новог Сада у Вуковар.

У рукописном фрагменту под насловом *Сима у Зајечару*, Савић са пуно духа приказује како се упознао са Симом Матавуљем у септембру 1887. године, у стану Јована Бошковића у Београду, гдје су обојица навратили поводом одласка на службу у зајечарску гимназију. Савић је остао у Зајечару нешто дуже, све до прољећа 1888. школске године, док се Матавуљ последије три мјесеца вратио натраг на Цетиње, али су тада склопљено пријатељство на најљепши начин његовали све до Матавуљеве смрти 1908. године. То су вјероватно најупечатљивије странице написане о Матавуљевој приватној личности и карактеру. Из Зајечара се Савић поново вратио у Нови Сад. У школској 1890/91. радио је као наставник на Вишој женској

школи у Новом Саду. Потом је био дугогодишњи члан Позоришног одсека Друштва за Српско народно позориште, био је секретар Матице српске (1895—1912), те запажени уредник *Летописа Матице српске* (књ. 185—284. за 1896—1911. годину).

У браку са Јулијаном (Јулком) Савић (рођ. Давидовац), пошто су се вјенчали 1890. године, добио је кћерку Аницу (након удаје Савић-Ребац) (Нови Сад, 1892 — Београд, 1953), која је као познати хелениста, професор универзитета и књижевник достојно наставила породичну умјетничку и научну традицију. Милан Савић је умро у Београду, 21. фебруара 1930. године, пошто је надживио највећи број својих књижевних вршњака и савременика. Сахрањен је на Алмашком гробљу у Новом Саду.

Савић је у сачуваним аутобиографским фрагментима оставио и лијепе записе о свом књижевном раду. Нарочито је у том погледу драгоцјено поглавље под називом *Књижевне исјо-весџи*. Писао је књижевне расправе, рецензије и критике, пјесме и спјевове, комедије и позоришне комаде, путописе и приповијетке, бавио се превођењем са њемачког и руског језика (издвајамо Гетеовог *Фауста I—II*, на чијем преводу је радио пуних 30 година, а објављен је у Новом Саду, 1920. и сл.). Написао је у раној стваралачкој фази и више научних расправа, издвајамо студију *Историја бугарског народа: до ѝројасџи државџе му* (Нови Сад, 1878). Савићџева библиографија садржи око 500 јединица, а поред *Летописа Матице српске*, објављивао је у бројним другим листовима и часописима: *Јавор*, *Позориште*, *Илустрованџе новине*, *Стрџажа*, *Стрџажилово*, *Брајџство*, *Застџава*, *Ошџџбина*, *Босанска вила*, *Бранково коло*, *Српска домаја*, *Рад и именик Матице српске*, *Видовдан*, *Браник*, *Јединџтво* и др.

Као књижевни критичар његовао је биографски и импресионистички приступ, са углавном позитивним, али и често претјераним, а можда и неутемељеним вриједносним судовима, али се упркос свему може рећи да није било ниједног значајнијег писца или дјџла, часописа или књижевне и културне појаве с краја 19. и почетка 20. вијека о којима није писао (Ј. Јовановић Змај, С. Милетић, Л. Костић, К. Трифковић, Л. К. Лазаревић, М. П. Шапчанин, П. Марковић Адамов, С. Матавуљ, С. Сремац, М. Калић, М. Живковић, И. Вукићџевић, Б. Станковић, С. Ђоровић, Паја Јовановић, Урош Предић и сл.). Писао је и синтетичке оглџде заснованџе на истраживању одређених естетичких и жанровских феномена. Овом приликом издвајамо расправу *Хумор и хуморисџџе у књижевносџџи српској* (*Летопис Матице српске*, књ. 183, св. 3, Нови Сад, 1895 с. 49—58). Као уредник осавременио је концепцију *Летописа Ма-*

ицие српске и проширио број сарадника, тако да је заслужан за његово снажно укључивање у актуелни књижевни и културни живот на прелазу из 19. у 20. вијек. Извјестан број критика сакупио је у двије књиге под истим називом *Из српске књижевности* (св. 1, Нови Сад, 1898; св. 2, Нови Сад, 1910). Објавио је као посебна издања и обимне огледе: *Живот и рад дра Јована Хаџића Светића* (Нови Сад, 1899), *Млади Милетић* (Нови Сад, 1921), *Косија Трифковић* (Нови Сад, 1923), *Лаза Косић* (Нови Сад, 1929).

Као плодан, али свакако осредњи приповједач, истакао се у реалистичком сликању градског живота (позоришни, књижевни и политички амбијент), у хумористичким опсервацијама људских мана, те маловарошкој тематизацији женидбених или удадбених перипетија. Савић наглашава да је прве приче *Румене руже* и *Швиџарица*, написао након што је група новосадских књижевника 1874. године, на челу са Илијом Огњановићем Абуказемом, обновила излагање Змајевог *Јавора*, а објавио их је у том листу у току 1875. и 1876. године. Као комплементарне њима, овдје издавамо и приповијетке: *Невенка (Лейтис Мајице српске*, св. 2, 1883, с. 53—65); *Добра њарџија (Лейтис Мајице српске*, св. 4, 1884, с. 33—91); *Последњи њољубац (Лейтис Мајице српске*, св. 4, 1884, с. 67—100); *Удовица (Лейтис Мајице српске*, св. 2, 1889, с. 78—106). Наглашавамо, овом приликом, да је Савић објавио сљедеће књиге приповједака: *Ивањско цвеће* (Нови Сад 1880), *Разни њушеви* (Нови Сад 1885), *Приповијетке Милана Савића*, св. 1, Браћа М. Поповић (Нови Сад 1887), *Приповијетке Милана Савића*, св. 2, Браћа М. Поповић (Нови Сад 1887), *Приповијетке Милана Савића*, св. 3, Браћа М. Поповић (Нови Сад 1887), *У Фрушкој Гори*, две приповетке Милана Савића (*Исјовеси*, *Удовица*), (Нови Сад 1890), *Из њрошких дана I—II*, слике, црте, приче, Браћа М. Поповић (Нови Сад 1902. и Нови Сад 1905). Издавамо и роман *Даша Ђонић*, са поднасловом „приповетка из живота једног спадала”, који су објавили издавачи Тома Јовановић и Вујић (Београд 1931).

Савремену књижевну публику овом приликом ваља подсјетити да је Савић и као путописац оставио интересантне путничке импресије о Њемачкој, Ердељу, Венецији, Јадранском приморју и Дубровнику: *У Минхену*, белешке и успомене с пута, *Бранково коло*, бр. 15., Сремски Карловци, 12. (24) октобра 1895, с. 470—474; *По разним крајевима*, слике с пута, Браћа М. Поповић (Нови Сад 1900); *Слике с Јадрана*, [путопис у стиховима и у прози], *Лейтис Мајице српске*, књ. 253, св. 1 (1909), с. 28—44; књ. 263, св. 3 (1910), с. 33—47; књ. 264, св. 4 (1910), с. 51—64; књ. 266, св. 6 (1910), с. 49—64; књ. 267, св. 7 (1910), с. 36—54; *Из Старог Дубровника*, приче с пута, С. Ф. Огњановић, Ујвидек (Нови Сад) 1918.

Савић је написао и велики број позоришних комада (прије свега комедија и шаљивих игара), које су најчешће игране у Српском народном позоришту у Новом Саду и у Народном позоришту у Београду, а тематски су блиске Савићевим шаљивим причама, у којима је захваћен маловарошки живот војвођанске средине. Овдје их наводимо према годинама издања: *Фрише фире*, шала у једном чину, Нови Сад 1879. (под псеудонимом Коста Ристић); *Неће да се њројиви*, шаљива игра у једном чину, *Лейојис Мајице српске*, св. 3 (1883), с. 61—86; *Проводације*, шаљива игра у пет чинова, Панчево 1884; *Добре воље*, шаљива игра у четири чина, *Лейојис Мајице српске*, св. 3 (1889), с. 84—122; *Дојчин Пејтар*, драмски спев у три одељка, Нови Сад 1891; *На лей начин*, шаљива игра у три чина, Нови Сад 1891; *Из њривидног свејта*, три шаљиве игре (*Добре воље*, *На лей начин*, *Цар њроводација*), Нови Сад 1901; *На сџаници*, шаљива игра из једног чина, Нови Сад 1905; *Иџра с вајџром*, шаљива игра у једном чину, Нови Сад 1905; *Одсудни џренуци*, пет позоришних дела (*На сџаници*, *Иџра вајџром*, *Амајлија*, *Меланија*, *Ђурђевићи*), Нови Сад 1905.

Интересантно је напоменути да у сачуваним и сада објављеним рукописним фрагментима аутобиографије, Савић са много ведрине пише управо о почецима свог позоришног рада. Напомиње да је његово прво оригинално позоришно дјело, шаљива игра у три чина *Последња воља*, чији рукопис је касније изгубљен, доживјело потпуни фијаско. Савић се са смијехом присјећа и да је његова комедија *Проводације* 1883. године била прихваћена уз громогласни плесак публике само зато што су његова два добра друга, иначе официра Варадинског гарнизона, била на представу довела војнике топцијског и пешадијског пука, од којих већина није ни знала српски језик, а који су аплаудирали и смијали се по команди након сваке одигране сцене. Савић се осврће и на друге своје комаде. Издвајамо казивање о „шаљивој игри из српске историје” *Цар њроводација* (приказана у Београду у септембру 1900. године). Упркос контроверзама које су пратиле Савићев драмски рад, чини нам се да управо позоришне комаде са посебном пажњом ваља препоручити савременој публици и издавачима. Претежно се ради о комедијама интриге и комедијама нарави, у којима се кроз ведри хумор разобличавају проводацисање и женидбе из интереса, пробисвијети и варалице, торокуше и алапаче, али и женска лаковјерност и поводљивост, те уопште растрошни малограђански живот и расипничко понашање, однорођавање и опонашање начина живота у туђинском духу, чиновнички неморал и сл. По томе је Савић био умјетнички свакако слабији, али истрајни сљедбеник Стеријине и Трифковићеве комедио-

графије. Упркос томе што није имао способност за продубље-
није комичне карактеризације јунака, што је мотивација поје-
диних поступака или интрига невјешто конструисана, Савићев
комедиографски смијех зна бити подједнако и поучан и забав-
ван, те ведар и доброћудан, а проистиче из појединих добро
скицираних комичних маски јунака, из разноликих интрига,
из актуелизације друштвених мана и слабости, те добре језичке
комике.

Упркос нашим настојањима да у овоме критичком прика-
зу будемо што исцрпнији и да подстакнемо савремену публику
не само на читање књиге *Прилике из мога живота*, већ и на
нова читања, а тиме и публикавања других Савићевих дјела,
само смо укратко успјели да освијетлимо књижевни профил
овога заборављеног а заслужног српског књижевника. Личност
и књижевно дјело Милана Савића завређују нова исцрпна ис-
траживања, тумачења и вредновања.